

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 1 (P1)

HUKURI 2021

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 80

Xiletelo lexi xi na 8 wa tipheji.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

XITSHURIWA XA A

MAKOREKETELO YA XIKAMBELANTWISISO

- Hikuva ntshikelelo wu le ka matwisiselo, swihoxo swa mapeletelo na ririmi a swa ha xupuriwi handle ka loko swihoxo swi cinca nhlamuselo/ matwisiselo. (Swihoxo swi fanele ku kombisiwa.)
- Loko mukamberiwa a tirhisa marito mambe eka ririmi leri a kamberiwaka hi rona, u nga ma tekeli enhlokweni marito lawa, kambe loko nhlamulo yi twala u nga xupuli mukamberiwa. Loko ku tirhisiwile rito rimbe eka xitshuriwa kambe ri nyika nhlamulo leyi lavekaka ra amukeriwa.
- Ku hava maraka leyi nga nyikiwaka eka **swivutiso swo pfuleka** eka nhlamulo ya INA/EE kumbe NDZA PFUMELA/A NDZI PFUMELI. A ku na timaraka ti nga ta nyikiwa eka nhlamulo ya HI SWONA/A HI SWONA kumbe MHAKA/VONELO. Ku seketela hi kona ku nga ta nyikiwa timaraka.
- Loko ku laveka tinhlamulo ta rito rin'we. Kutani mukamberiwa a nyika xivulwa hinkwaxo, koreketa **hi mfanelo** loko rito leri lavekaka ri khwatihatiwile/dzwihatiwile.
- Loko ku laveka timhaka timbirhi/tinharhu kutani mukamberiwa a nyika to tala koreketa to sungula timbirhi/tinharhu **ntsena**.
- Amukela marin'wana yo hambanahambana.
- Eka swivutiso swo hlawula, amukela havumbirhi letere leri faneleke NA/KUMBE nhlamulo leyi tsariweke hi ku hetiseka.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO

XIVUTISO XA 1

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA A: PROSI

- 1.1 Mutswari,√ munhu un'wana na un'wana lonkulu√ kumbe lontsongo.√ (3)
- 1.2 Ku onha vuxaka,√ ku lwisa vanhu√ na ku faya mindyangu.√ (3)
- 1.3 U va kombetela hi tintiho.√/ U va pitsula na laha swi nga fanelangiki.√/
U rhwala nomo loko a rhumiwa.√
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.) (2)
- 1.4 1.4.1 Ku tsandza ku layiwa.√√ (2)
- 1.4.2 Ku chava/chuhwa.√√ (2)
- 1.5 Ya kombisa ku tisola ku va va n'wi beburile./Ku va va n'wi kurisile./Ku
lan'wa./Ku hela matimba.√√ (2)
- 1.6 nga yingisiki loko va tshinyiwa. /D.√ (1)
- 1.7 Hi mbitsi ya ku va a lan'wiwile hi vatswari./ Hi mbitsi ya ku va a xaniseka.√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.) (1)
- 1.8 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo ya yena. Xikombiso: Yi ndzi dyondzisa
leswaku loko munhu a nga ri na mahanyelo lamanene u hetelela a xaniseka
evuton'wini.√√
(Amukela na tin'wana tidyondzo leti twalaka.) (2)
- 1.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xikombiso: I mhaka ya kahle hikuva
loko va n'wi tshika a nghena ekhombyeni a nga kuma dyondzo eka swona
kutani a cinca.

KUMBE

A hi mhaka ya kahle hikuva loko se a ri ekhombyeni va ta fanela ku
nghenelela na ku n'wi pfuna.√√

(Amukela na yan'wana matitwelo lama twisisekaka.) (2)

- 1.10 Mukamberiwa u ta hlamusela ku titwa ka yena. Xikombiso: Ndzi twa mbilu ku vava hikuva munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena u tionhele vumundzuku bya yena hikwalaho ka mahanyelo lamo biha lama a ma endla exikolweni.√√
(Amukela na yan'wana matitwelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.11 U swi kotile. Nhlokomhaka yi ri 'U tshovela leswi u swi byalaka' leswi vulaka leswaku munhu u kuma hakelo eka leswi a swi endlaka swo biha kasi na le ka xitshuriwa hi vona munhu loyi a hanyaka hi ndlela yo ka yi nga ri kahle kutani a hetelela a xaniseka emakumu.√√ (2)
- 1.12 Maxelo yo hisa/lama nga na dyambu.√ Hi vona hi lava va nga ambala swigqoko ku sivela dyambu./Hi vona hi mindzhuti ya vona./Hi vona hi maambalelo ya vona./Hi vona hi ku va va ri eku khideni/hlambeleni.√ (2)
- 1.13 Na munhu wa C hikuva va langutanile./ U tikomba a lava ku ya ekusuhi na yena.√√ (2)
- 1.14 Va tsakile/va wisile√/ va phyuphyile emoyeni√/ va le ku tiphineni hi ku hlambela.√ (2)
(Tinhlamulo timbirhi ntsena.)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA

XIVUTISO XA 2

	MINTSHAHO		TIPOYINTI
1.	'Va xava handle ka ku kunguhata mali ya vona.'	1.	Ku xava handle ko kunguhata.
2.	'Va loloha ku sweka, va dya emavhengeleni lawa ya vitana mali yo tala.'	2.	Ku dya emavhengeleni ematshan'wini yo sweka ekaya.
3	'U kuma van'wana va teka tendzo to ka ti nga kunguhatiwangi.'	3.	Ku teka tendzo to ka ti nga kunguhatiwangi.
4.	'Van'wamavhengele va tiphina hikuva hi minkarhi leyi vanhu va xavetela na leswi nga riki na nkoka.'	4.	Ku xava swo ka swi nga ri na nkoka.
5.	'Vo tala va xava hikwalaho ka ku va minxavo yi hungutiwile, ku nga ri hi ku va va swi lava, va tlhela va nga tivi leswaku va ta endla yini hi swilo leswi va swi xaveke.'	5.	Ku xava leswi nga lavekiki hi ku ongiwa hi ku yisiwa ehansi ka minxavo.
6.	'Lexi hlamarisaka hiloko munhu a swi tiva kahle leswaku vhengele ro karhi ri xavisa hi minxavo ya le henhla kambe a xava a nga pimanisangi minxavo.'	6.	Ku xava handle ko pimanisa minxavo ya mavhengele.
7.	'U ta vona munhu loko a vona vanghana a nyanyuka a tiendla onge o sungula ku vona mali, hinkwaswo ku xavetela yena, ku nwiwa yena, ku dyiwa yena.'	7.	Ku xava hi ku nyanyuka no lava ku tsakisa vanghana.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hi ndlela leyi landzelaka:

- **Maavelo ya timaraka:**
 - 7 wa timaraka i ta 7 wa tipoyinti : N (7) (maraka ya1 hi poyinti)
 - 3 wa timaraka i ta ririmi : R (3)
 - Ntsengo wa timaraka : 10
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a nga tshahangi:**
 - 1–3 wa tipoyinti leti nga tona: nyika maraka yi1
 - 4–5 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti2
 - 6–7 wa tipoyinti leti nga tona: nyika timaraka ti3
- **Maavelo ya timaraka ta ririmi loko mukamberiwa a tshahile kunene:**
 - 6–7 wa tipoyinti: a nga nyikiwi maraka
 - 1–5 wa tipoyinti: nyika maraka yi1.

LEMUKA:

- **Ntsengo wa marito:**
 - Vakoreketi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
 - U nga susi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ma kombisiwile hi ndlela yo hoxeka.
 - Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika emakumu ka xivulwa xo hetelela xa marito lama ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni marito lama nga ta landzela eka nkomiso.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: RIRIMI EKA MBANGU

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D: XINAVETISO

- 3.1 Eka lava rhandzaka/bombaka hi manghilazi yo sivela dyambu.√
(Nhlamulo yin'we ntsena.) (1)
- 3.2 U vula leswaku a va fani na van'wana, va tihlawula hikwalaho ka maambalelo ya vona.√√ (2)
- 3.3 Hi ku va va lava ku saseka ku fana na vona hi ku ambala manghilazi yo sivela dyambu ya Ray-Ban.√√ (2)
- 3.4 Mukamberiwa u ta tsala matitwelo ya yena. Xikombiso: Ndzi titwa ndzi lava ku saseka, ku tihlawula na ku va na ndzhuti hi manghilazi ya Ray-Ban.√√ (2)
- 3.5 Hungu ra ku va vanhu va xava manghilazi ya mahlo ya Ray-Ban va ta va na ndzhuti,√ na hungu ra ku va vanhu va xava manghilazi ya Ray Ban va ta hlawuleka.√ (2)
- 3.6 Tshikelela/B.√ (1)
- [10]**

XIVUTISO XA 4

XITSHURIWA XA E: KHATHUNI

- 4.1 Swi le kaya/ekhixini/evhengeleni ro dyela swakudya.√ Hi vona hi swifaniso swa tafula na switulu na ku va swi ri eku dyeni.√ (1)
- 4.2 A xi ringeta ku tsundzuka vito ra Themba Shihangule.√√ (2)
- 4.3 Musi lowu humaka eka swakudya./B.√ (1)
- 4.4 Swi kombisa leswaku leswi ximunhuhatwa xa A xi swi xi vulaka a swi tshembisi./ a swi khomani.√√ (2)
- 4.5 Xi kombisa ku hlamala mhaka yo ta yi suka emoyeni.√√ (2)
- 4.6 A hi ntiyiso, hikuva swi xi tekile vhiki ku tsundzuka vito ra Themba Shihangule.√√ (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 5

XITSHURIWA XA F: PROSI

- 5.1 5.1.1 Gwirima.√ (1)
- 5.1.2 Mukamberiwa u ta tsala xivulwa xa yena n'winyi. Xikombiso: Hahani wa mina u ta ta a ta vona yindlu ya mina.√√
(Amukela na swin'wana swivulwa leswi twalaka.) (2)
- 5.1.3 Impela yena u ta va kona loyi a nga kufumelaka mbilu ku orhela masana ya vumbhuri lebyi.√√ (2)
- 5.1.4 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xikombiso: A ndzi ta xi tirhisa loko ku ri na vanhu lava kotaka ku vona swilo leswi vanhu van'wana va nga swi lemukiki./Loko ku ri na vanhu lava kotaka ku vona leswi tumbeleke.√√ (2)
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twalaka.)
- 5.1.5 emuchinini.√ (1)
- 5.1.6 A va wu voni nsaso ni vukheta lebyi a tixopaka hi wona masiku lawa.√√ (2)
- 5.1.7 Cinca.√ (1)
- 5.1.8 Masananyana.√ (1)
- 5.1.9 Kasi lava mahlo na vona va yi vona ndlela leyo **nghena** le tihofisini.√ (1)
- 5.1.10 Ku komba ku vumba rhavi ra xitlhelelo eka rito 'sula'.√ (1)

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

- 5.2 5.2.1 Mukamberiwa u ta tsala xivulwa xa yena n'winyi. Xikombiso: Loko u tlangela emisaveni u ta **thyaka**.√√ (2)
- 5.2.2 Nthyakiso wa **mimbangu** a hi mhaka ya kahle.√√ (2)
- 5.2.3 tshinyiwa./C.√ (1)
- 5.2.4 Vanhu **lavaya** va fanele ku xupuriwa.√ (1)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 40
NTSENGO WA TIMARAKA: 80